

KERNBEVINDINGEN: EU KIDS ONLINE II

Het EU Kids Online onderzoek

- In dit rapport presenteren we de definitieve bevindingen van een **nieuw en uniek onderzoek**, ontworpen en uitgevoerd volgens de maatstaven van het *EU Kids Online*-netwerk. Het onderzoek werd gefinancierd door het Safer Internet Programme van de Europese Commissie en is bedoeld ter ondersteuning van de wetenschappelijke onderbouwing van beleid rond online veiligheid.
- Een **aselecte, gestratificeerde steekproef van 25142 kinderen** van 9 tot en met 16 jaar die het internet gebruiken, alsook één van hun ouders, is gedurende het voorjaar en de zomer van 2010 in 25 Europese landen bevroegd.
- **In het onderzoek zijn vragen gesteld over de voornaamste online risico's:** pornografie, cyberpesten, het ontvangen van seksueel getinte boodschappen, contact met vreemden die men nooit persoonlijk ontmoet heeft, offline ontmoetingen met online contacten, mogelijk schadelijke creatie van (*user-generated*) inhoud en misbruik van persoonlijke gegevens.
- In dit rapport **verwijst de term 'kinderen' naar kinderen in heel Europa tussen 9 en 16 jaar die het internet gebruiken.** 'Internet gebruiken' omvat alle dragers waarmee kinderen online gaan en alle plaatsen van waar zij online gaan.

Internetgebruik en online activiteiten

- Internetgebruik vormt een integraal onderdeel van de dagelijkse leefwereld van Europese kinderen en jongeren. Van de 9-16-jarigen gaan 93% minstens eenmaal per week online, terwijl 60% van de Europese kinderen en jongeren (bijna) dagelijks online gaan.
- De leeftijd waarop kinderen voor het eerst online gaan wordt steeds jonger: de gemiddelde leeftijd voor het eerste internetgebruik is zeven jaar in Denemarken en Zweden, en acht jaar in

verschillende andere Scandinavische landen. Over het algemeen gaat een derde van de 9-10-jarigen die het internet gebruiken dagelijks online. Dit aantal loopt op tot 80% onder de 15-16-jarigen.

- Internetgebruik thuis (87%) komt het vaakst voor, gevolgd door online gebruik in de schoolcontext (63%). Internet is op steeds meer plaatsen toegankelijk: de helft (49%) gaat online vanuit de slaapkamer en een derde (33%) via hun mobieltje. Meer dan één op de vijf kinderen in Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk, Ierland en Zweden gaat online via een mobiel toestel.
- Kinderen en jongeren gaan online voor diverse toepassingen: 9-16-jarigen gebruikten het internet voor schoolwerk (85%), het spelen van games (83%), het kijken naar videoclippen (76%) en instant messaging (62%). Minder frequente toepassingen bestaan uit het online plaatsen van beelden (39%) of boodschappen (31%) om te delen met anderen, een webcam te gebruiken (31%), bestanden te delen met andere gebruikers (16%) of om een blog bij te houden (11%).
- Van de 9-16-jarigen hebben 59% een sociaal netwerkprofiel. Naarmate men ouder wordt, stijgt het aantal sociaal netwerkgebruikers exponentieel (49% van de 11- en 12-jarigen; 73% van de 13- en 14-jarigen; 82% van de 15- en 16-jarigen). Sociale netwerken zijn het populairst in Nederland (80%), Litouwen (76%) en Denemarken (75%), en het minst populair in Roemenië (46%), Turkije (49%) en Duitsland (51%).
- Onder de gebruikers van sociale netwerken heeft één op vier (26%) een publiek profiel: dit aantal ligt beduidend hoger in Hongarije (55%), Turkije (46%) en Roemenië (44%). Eén op drie (29%) jongeren heeft meer dan 100 contacten, hoewel veel kinderen en jongeren er minder hebben.
- Van de sociaal netwerkgebruikers houdt 43% het op een privé-profiel zodat alleen hun vrienden dit kunnen zien. Verder geeft 28% aan dat hun profiel gedeeltelijk privé

is zodat vrienden van vrienden dit kunnen zien. Opmerkelijk is wel dat maar liefst één op vier jongeren (26%) aangeeft dat hun profiel publiek is zodat iedereen het kan zien.

Digitale vaardigheden

- Kijken we naar de digitale vaardigheid van jongeren, dan geeft meer dan één op drie jongeren in Europa (36%) aan beduidend meer over internet te weten dan hun ouders; een ander derde (31%) vindt dat deze stelling 'een beetje waar' is en nog een derde (33%) stelt dat deze stelling niet geldt voor hen.
- Het zijn vooral de jongere kinderen die online vaardigheden en vertrouwen missen. Niettemin weten de meeste (64%) 11-16-jarigen wel hoe boodschappen te blokkeren van diegenen waarmee ze geen contact (meer) wensen of weten ze hoe online veiligheidsadvies (64%) te vinden. Iets meer dan de helft van de jongeren (56%) weet hoe privacy instellingen te wijzigen, websites te vergelijken om hun kwaliteit te beoordelen (56%) of spam te blokkeren (51%).

Risico en schade

- Risico leidt niet steevast tot schade, zoals blijkt uit de antwoorden van de kinderen zelf. Aan kinderen die van het internet gebruik maken werd gevraagd of zij in aanraking gekomen waren met online risico's en, indien dit zo was, of zij zich daar zorgen over gemaakt hadden. Zorgen maken werd gedefinieerd als "iets dat je ongemakkelijk maakte, waardoor je geschokt was of waarvan je voelde dat je het niet had moeten zien." De resultaten variëren van kind tot kind (bijv. leeftijd en geslacht), land en soort risico: met generalisering moeten we dus voorzichtig zijn.
- Van de 9-16-jarigen geeft 12% aan dat iets op internet aanleiding voor hen was om zich zorgen te maken of boos te worden. Bij de 9-11-jarigen ging het om 9% van de kinderen. De overige kinderen of jongeren gaven niet aan zich zorgen te maken of boos te worden omwille van online inhoud. Eén constante blijft overeind: oudere kinderen staan vaker bloot aan risico's dan jongere kinderen.

- Online risico's worden echter niet noodzakelijkerwijs als kwalijk of schadelijk ervaren door kinderen. Eén op de acht kinderen krijgt seksueel getinte boodschappen te zien online. Deze worden doorgaans niet als schadelijk gezien.
- Online pesterijen via akelige of kwetsende boodschappen komen vrij weinig voor (bij één op de 20 kinderen), maar hier is het risico op geschokte kinderen wel het hoogst.
- Slechts één op de 12 kinderen hebben een online contact ook echt ontmoet, wat slechts zelden heeft geleid tot schadelijke gevolgen, aldus de kinderen.
- Jongens, vooral tieners, zijn meer blootgesteld aan seksueel getinte beelden online. Tienermeisjes lopen dan weer meer online risico op het ontvangen van akelige of kwetsende seksueel getinte boodschappen en voelen zich er doorgaans ook meer door gekwetst.
- Het onderzoek omvat een hele reeks aan risico's die hieronder meer in detail worden besproken. Van al deze risico's heeft 41% van de Europese **kinderen tussen 9 en 16 jaar met minstens één van deze risico's te maken gehad.**
- **Risico's worden groter naarmate kinderen ouder zijn:** 14% van de 9-10-jarigen heeft te maken gehad met minstens één van de onderzochte risico's. Dit percentage stijgt tot 33% onder de 11-12-jarigen, 49% onder de 13-14-jarigen en 63% onder de 15-16-jarigen.

Seksuele beelden

- Van de 9-16-jarigen heeft 14% in de afgelopen 12 maand online beelden gezien die duidelijk seksueel getint zijn (bijv. naakte of vrijende mensen).
- Onder hen maakte één op drie zich hier zorgen over; en onder hen was de helft (d.w.z. één op zes van hen die seksueel getinte beelden hadden gezien, of ca. 2% van alle kinderen) behoorlijk tot erg geschokt door wat ze te zien hadden gekregen.
- Over de hele breedte van alle media hebben 23% van de kinderen seksueel getinte of pornografische inhoud gezien in de afgelopen 12 maand. Internet is inmiddels een even 'gewone' bron

geworden voor seksgerelateerde inhoud als televisie, film of video.

- Oudere tieners lopen viermaal meer kans dan de jongste kinderen om online of elders pornografische inhoud te hebben gezien, en de seksuele beelden die ze zagen zijn ook explicieter. Jongere kinderen maken zich wel meer zorgen of zijn wel meer geschokt over wat ze te zien kregen dan tieners.
- 53% van de kinderen die zich zorgen maakten over het zien van seksueel getinte beelden op internet, praatten erover met iemand: 33% vertelde het aan een vriend, 25% vertelde het een ouder. Eén op vier (25%) besliste om het internet voor een tijdje te laten links liggen, en een enkeling veranderde de filter of contact settings.

Cyberpesten

- Van de 9-16-jarigen heeft 6% akelige of kwetsende berichten online gekregen, en 3% stuurde dergelijke boodschappen zelf naar anderen. Van degenen die dergelijke pestboodschappen kregen was meer dan de helft er behoorlijk tot erg door geschokt.
- Pesten blijkt meer voor te komen in de reële wereld dan in de virtuele, aangezien één op vijf kinderen (19%) ofwel off-line of online zijn gepest (vergeleken met 6% online), en 12% zelf iemand on- of off-line heeft gepest (vergeleken met 3% online).
- De meeste kinderen die dergelijke akelige of kwetsende boodschappen online hadden ontvangen zochten hun toevlucht tot anderen voor enige ondersteuning; één op vier kinderen praatte er met niemand over. Zes op tien gebruikten ook online strategieën: de kwetsende boodschappen wissen of de pester blokkeren. Deze laatste strategie werd door de kinderen beschouwd als effectief.

Verzenden en ontvangen van seksuele berichten ('sexting')

- Van de 11-16-jarigen ontvingen 15% peer-to-peer "seksueel getinte boodschappen of beelden ...[dit betekent] gepraat over seks of beelden van naakte mensen of seksuele handelingen", en geven 3% aan dat ze zulke boodschappen online zelf verzonden of geplaatst hebben.

- Van hen die zulke boodschappen hebben ontvangen, maakte ongeveer een kwart zich hier zorgen over. Bovendien was, onder hen die zich hierover zorgen maakten, bijna de helft hierover behoorlijk tot erg geschokt. Eén op de acht onder hen die zulke boodschappen hebben gekregen, of bijna 2% van alle kinderen, zijn behoorlijk tot erg geschokt door dergelijke seksuele boodschappen.
- Onder hen die zich zorgen maakten over 'sexting', blokkeerden vier op de tien kinderen (40%) de afzender en/of wisten ze de ongewenste seksuele boodschappen (38%). In de meeste gevallen gaf het kind aan dat deze actie geholpen had. Dergelijke strategie zou dus aangemoedigd kunnen worden bij meer kinderen.

Ontmoeten van online contacten

- De meest risicovolle activiteit, aldus de kinderen, is het communiceren met nieuwe contacten die men niet eerder face-to-face ontmoette; één op de drie (30%) kinderen in Europa tussen de 9 en 16 jaar oud heeft in het afgelopen jaar met iemand gecommuniceerd die ze niet eerder hadden ontmoet face-to-face. Zo'n activiteit kan risico's inhouden, maar kan ook prettig zijn.
- Het blijft zeldzamer dat kinderen nieuwe mensen off-line ontmoeten: 9% van de ondervraagde kinderen en jongeren hebben een online contact ook daadwerkelijk ontmoet in het afgelopen jaar. Eén procent van alle kinderen (of één op negen van hen die naar een dergelijke ontmoeting is gegaan) maakte zich hier ook zorgen over.
- Hoewel in de praktijk 9-10-jarigen het minst kans lopen een online contact ook daadwerkelijk te ontmoeten, maken zij zich hier wel het meest zorgen over (31% onder hen die een dergelijke ontmoeting achter de rug hebben).

Andere risico's

- De tweede meest risicovolle onderneming is de blootstelling aan mogelijk schadelijke user-generated content. Eén op vijf (21%) van de 11-16-jarigen is reeds in aanraking gekomen met één of meerdere types van zulke inhoud: haatboodschappen (12%),

pro anorexia (10%), zelfverminking (7%), druggebruik (7%), zelfmoord (5%).

- Negen % van de 11-16-jarigen geeft aan dat hun persoonlijke gegevens reeds misbruikt werden: hierbij ging het om misbruik van het paswoord (7%) of persoonlijke informatie (4%), of nog geldbedrog (1%).
- 30% van de 11-16-jarigen geeft één of meer ervaringen aan die gelieerd zijn aan geregeld tot zeer veel overmatig internetgebruik (leidend tot bijv. verwaarlozing van vrienden, huiswerk of slaap).

Verschillen tussen landen

- **In Estland, Litouwen, Noorwegen, Tsjechië en Zweden hebben zes op de tien kinderen te maken gehad met minstens één online risico.** Dit aantal ligt lager in Portugal, Italië en Turkije.
- Kinderen zeggen vaker dat ze zich zorgen maken of boos worden door iets op het internet in Denemarken (28%), Estland (25%), Noorwegen en Zweden (23%) en Roemenië (21%). Zij zeggen dit minder vaak in Italië (6%), Portugal (7%) en Duitsland (8%).
- Hoe meer kinderen dagelijks het internet gebruiken in een land, hoe meer deze kinderen te maken hebben gehad met minstens één online risico. Daartegenover staat echter dat **internetgebruik ook meer kansen met zich meebrengt, en zonder twijfel ook meer voordelen voor kinderen heeft.**
- De meest diverse waaier aan online activiteiten komt voor onder kinderen in Litouwen, Tsjechië, Estland, Frankrijk en Zweden, terwijl de diversiteit in gebruik lager ligt in Ierland en Turkije. Met andere woorden, het internet brengt zowel risico's als kansen met zich mee en de scheidingslijn tussen beide is moeilijk te trekken.

Ouders: hoe bewust zijn ze en hoe treden ze op?

- Opvallend is dat de ouders van de kinderen die één van de bovenvermelde risico's hebben ervaren zich hier veelal niet bewust van zijn.
- Veertig procent van de ouders van wie het kind seksuele beelden heeft gezien zegt

dat hun kind een dergelijke ervaring niet heeft gehad; 56% van de ouders van wie het kind akelige en kwetsende boodschappen online heeft ontvangen zeggen dat hun kind hier niet is aan blootgesteld.

- De helft van de ouders (52%) wier kind seksuele boodschappen heeft ontvangen zeggen dat hun kind hier nog niet in aanraking mee is gekomen; 61% van de ouders wier kind off-line een online contact heeft ontmoet zijn van mening dat hun kind dit nog niet heeft gedaan.
- Kortom, hoewel elk van deze risico's impact heeft op slechts een minderheid van de kinderen, onderschatten ouders deze risico's.
- De meeste ouders (70%) praten met hun kinderen over wat ze doen op het internet en blijven in de buurt (58%) wanneer hun kind online gaat. Één op de acht ouders (13%) onderneemt kennelijk geen enkele vorm van mediëring, aldus hun kinderen.
- Meer dan de helft van de ouders zetten positieve stappen zoals hun kinderen suggereren hoe ze zich online moeten gedragen tegenover anderen (56%), en praten ook over zaken die het kind bezorgd kunnen maken (52%), één derde (36%) heeft hun kind ook daadwerkelijk geholpen bij een concreet voorval.
- Ouders treden ook restrictief op naar hun kinderen toe als het gaat om het vrijgeven van persoonlijke informatie (85%), het opladen (63%) of downloaden (57%) van content.
- Eén op de twee ouders houdt het internet gebruik continu in de gaten, wat het de minst geliefde strategie maakt in vergelijking met positieve ondersteuning, veiligheidstips of het opstellen van regels rond internetgebruik.
- Het gebruik van technische veiligheidstools is eerder laag: iets meer dan één op vier ouders (28%) blokkeert of filtert websites en/of houdt een tracking systeem bij (24%) van de websites die het kind bezoekt.
- Zowel kinderen als ouders beschouwen ouderlijke mediëring als nuttig, zeker de 9-12-jarigen zien hier heil in.
- De meeste ouders (85%) hebben vertrouwen in hun rol, en hebben het gevoel dat ze hun kind ook kunnen helpen als er zich online iets voordoet dat het kind zorgen baart. Ouders hebben ook

vertrouwen in de capaciteit van hun kind om met dingen om te gaan die het kind zorgen baren (79%), en 15% geven aan dat ze er inmiddels een andere interventiestrategie op nahouden na een concreet voorval dat hun kind had van streek gebracht.

- Tweederden van de kinderen (68%) denken dat hun ouders veel of redelijk wat weten over het internetgebruik van hun koost. Toch geeft 29% van de kinderen aan zich maar weinig aan te trekken van wat hun ouders doen of denken omtrent hun internetgebruik; 8% van de kinderen trekken zich hier niets van aan.
- Minder dan de helft (44%) van de kinderen is van mening dat ouderlijke mediëring hun online activiteiten beperkt; 11% vindt dat het hun online activiteiten zelfs erg belemmert. Kinderen in sommige landen in Europa voelen zich eerder beperkt door ouderlijke mediëring (bijv. in Turkije, Ierland en Bulgarije). In andere landen (bijvoorbeeld Hongarije en Nederland) voelen ze zich eerder minder beperkt. Vijftien procent van de kinderen vindt dat hun ouders een beetje of heel wat meer zouden moeten doen, en 12% daarentegen vindt dat hun ouders eerder minder zouden moeten mediëren.
- Veel ouders (73%) hebben er vertrouwen in dat hun kind geen van de bovenvermelde risico's online zal ervaren in de komende zes maanden.

Bronnen van veiligheidsadvies

- Ongeveer de helft van de kinderen denkt dat hun leraren zich actief met hun internetgebruik hebben beziggehouden op de meeste van de onderzochte manieren; 73% van de kinderen zegt dat hun leraren ten minste één van de onderzochte vormen van actieve tussenkomst hebben gedaan.
- Verschillen in leeftijd zijn opmerkelijk: de interventie van leraren bij het internetgebruik van kinderen is het minst onder de 9-10-jarigen.
- Er zijn grote verschillen tussen landen in de rol die leraren op zich nemen: maar liefst 97% van de leraren in Noorwegen houdt zich bezig met het internetgebruik van kinderen, terwijl dit het laagst is in Italië met 65%.
- Driekwart (73%) van de kinderen zegt dat hun leeftijdgenoten hebben geholpen bij het

gebruiken van het internet op ten minste één van de onderzochte manieren.

- Leeftijdgenoten geven elkaar voornamelijk praktisch advies door bij een probleem hulp te bieden om iets online te doen of op te zoeken.
- **44% van de kinderen zegt dat ze van vrienden enig advies heeft gekregen over veilig internetgebruik en 35% zegt dat ze zulk advies ook geeft aan hun vrienden.**
- **Vergeleken tussen de bronnen van advies over internetveiligheid, blijkt dat het meeste advies aan kinderen van hun ouders komt (63%), gevolgd door leraren (58%) en leeftijdgenoten (44%).**
- Bij oudere tieners en kinderen van lagere sociaaleconomische huishoudens daarentegen, wordt meer advies verkregen van leraren dan van ouders.
- Opmerkelijk is dat andere familieleden (47%) even belangrijk zijn als leeftijdgenoten in het verstrekken van advies aan kinderen over veilig gebruik van het internet.
- Informatie die kinderen via de traditionele massamedia ontvangen (20%) wordt minder vaak gebruikt, en informatie via online bronnen nog minder (12% heeft veiligheidsadvies verkregen via websites).
- Bij de ouders wordt het meeste advies over internetveiligheid verkregen via familie en vrienden (48%), vervolgens via de traditionele media (32%), de school van het kind (27%), internetaanbieders (22%) en websites (21%).
- **Slechts 9% van de ouders zegt dat ze geen verdere informatie over internetveiligheid wenst. Veel ouders echter hebben behoefte aan meer informatie over internetveiligheid dan dat ze momenteel via de school van het kind, en in mindere mate, van fabrikanten en winkels krijgen.**

Beleidsimplicaties

De bevindingen hebben implicaties voor verschillende belanghebbenden.

- In het licht van het bovenstaande lijkt het geen twijfel dat ouders bewuster zouden moeten worden van de risico's die hun kinderen lopen online. Meer dialoog en meer begrip tussen de ouders en hun kinderen over wat online kan gebeuren dienen aangemoedigd te worden.
- **Ouders geven er de voorkeur aan om informatie over internetveiligheid via de school van het kind te krijgen.** Dit impliceert

dat de onderwijssector hier meer aandacht aan zou moeten besteden. Aangezien ouders en kinderen de aangeboden instrumenten (zoals online informatie over internetrisico's, filters, meldknoppen voor misbruik, enzovoort) nog relatief weinig toepassen, is er ook een rol weggelegd voor de aanbieders van online inhoud. Zij zouden voor een groter publiek bewustzijn, vertrouwen en gebruiksgemak kunnen zorgen.

- Naarmate het gebruik van internet meer geïndividualiseerd wordt, wordt ook de rol van ouders en leraren moeilijker. Hierdoor komt **meer verantwoordelijkheid te liggen bij de aanbieders van inhoud op het internet** om de verschillende risico's voor kinderen op het internet te reguleren en om ervoor te zorgen dat kinderen voorzien zijn van de middelen die nodig zijn om eventuele schade te voorkomen of om ermee om te kunnen gaan. Het geeft kinderen ook meer verantwoordelijkheid om hun online veiligheid zelf in de hand te hebben. Daarom dienen initiatieven te worden genomen die de **weerbaarheid van kinderen kunnen versterken**, en in het bijzonder hun vermogens en digitale vaardigheden kunnen vergroten.
- **Voor aanbieders van online inhoud** verdient het aanbeveling om de kwaliteit van het online aanbod te vergroten en bij te dragen aan de veiligheid van kinderen op het internet. Technische ondersteuning van kinderen bij het blokkeren, melden en filteren zou een centraal onderdeel moeten zijn van het kindbeschermingsbeleid vanuit de aanbieders. Er is behoefte om het bewustzijn rond de huidige mechanismen te vergroten, alsook de beschikbaarheid en het gebruiksgemak ervan te verbeteren zodat ze meer toegepast kunnen worden door ouders en kinderen.
- **Kinderen** zouden ook zoveel mogelijk aangemoedigd moeten worden om zelf verantwoordelijkheid op te nemen voor hun veiligheid op het internet. Aandachtspunten hierbij zijn het vergroten van hun weerbaarheid door de nadruk te leggen op verantwoordelijk gedrag en digitaal burgerschap.
- Aangezien veel kinderen zeggen met geen van de onderzochte risico's in aanraking te komen, en weinig kinderen overstuur raken door online ervaringen, verdient het aanbeveling om middelen en richtlijnen van toekomstig veiligheidsbeleid specifiek te richten op zij die er wel behoefte aan hebben, zoals **jonge kinderen** die online gaan. Deze nieuwe beleidsfocus is nodig om het bewustzijn rond internetrisico's te vergroten en maatregelen te

ondersteunen, die met name door basisscholen genomen kunnen worden, om zich specifiek te richten op de behoeften van veel jongere internetgebruikers.

- **Opleiding in digitale vaardigheden** dient te worden voortgezet en continu geactualiseerd te worden wat betreft de opleidingsinhoud, veiligheidsaspecten en toepassingen. Het doel hiervan is dat alle kinderen een minimum aan basisvaardigheden bezitten en dat wordt voorkomen dat kinderen digitaal geïsoleerd raken of onvaardig zijn. Gedegen opleiding moet er ook toe leiden dat het scala aan activiteiten waarmee kinderen zich op het internet bezighouden wordt verbreed. Velen maken immers geen optimaal gebruik van de creatieve kansen op het internet.
- Aangezien minder dan de helft van de 9-16-jarigen, en nog minder van de jongere kinderen, zeer tevreden is met de kwaliteit van het beschikbare online aanbod, ligt er bij alle beleidsmakers een verantwoordelijkheid om te zorgen voor een **betere beschikbaarheid van een kwalitatief hoogstaand online aanbod** dat is aangepast aan de leeftijd van kinderen, en met name in kleinere taalgemeenschappen.

Methodologische noten

- Dit rapport is **het werk van het EU Kids Online-netwerk**, dat wordt gecoördineerd door de London School of Economics and Political Science (LSE), met onderzoeksteams en adviseurs voor belanghebbenden in elk van de 25 landen en een internationaal adviserend panel.
- Tussentijdse bevindingen van dit rapport werden gepresenteerd op het 'Safer Internet Forum' op 21/10/2010. In het huidige rapport worden de definitieve bevindingen van het onderzoek in alle 25 landen gepresenteerd.
- **Deelnemende landen aan EU Kids Online zijn:** België, Bulgarije, Cyprus, Denemarken, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Groot-Brittannië, Hongarije, Ierland, Italië, Litouwen, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Portugal, Roemenië, Slovenië, Spanje, Tsjechië, Turkije en Zweden. Behalve wanneer een land vermeld wordt, zijn de bevindingen gewogen gemiddelden over alle landen.
- Wij erkennen dat het bijzonder moeilijk is om vertrouwelijke of schokkende aspecten van een ervaring van een kind te meten. Het onderzoek is bij de kinderen thuis uitgevoerd, in een persoonlijk interview. Een onderdeel bestond

uit gevoelige vragen die door henzelf ingevuld moesten worden zodat ouders, andere familieleden of de interviewer het niet konden horen.

- **Volledige gegevens over de gebruikte methodologie**, materialen, technisch veldwerkverslag en onderzoeksethiek zijn te vinden op: www.eukidsonline.net.